

Міністерство освіти і науки України
Луганська обласна державна адміністрація
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ДУ НДІ соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України
Луганське відділення Українського географічного товариства
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Газета „Краєзнавство. Географія. Туризм”

НАУКОВІ ПОШУКИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТТЯ

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю утворення Луганської області*

8 – 10 жовтня 2013 року

ЗМІСТ

І. ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Олійник Я. Б., Нич Т. В.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ.....	3
<i>Барановський М. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	10
<i>Доценко А. І.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ У КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	15
<i>Ишук С. І., Гладкий О. В.</i> НОВІТНІ ЗАВДАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЛЕКСОЛОГІЇ В ХХІ СТОЛІТТІ.....	19
<i>Калько А. Д., Громаченко К. Ю., Коротун С. І.</i> ЕКОЧАСТИНА ПІДГОТОВКИ ТУРИЗМОЗНАВЦІВ.....	27
<i>Любіцева О. О., Романчук С. П.</i> ГЕОГРАФІЯ РЕЛІГІЇ: УТОЧНЕННЯ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	34
<i>Нємець Л. М., Нємець К. А.</i> НЕОБХІДНІСТЬ РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ – НАГАЛЬНА ПОТРЕБА ЧАСУ.....	37
<i>Ровенчак І. І., Ярошевич М. А.</i> ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАФТОПРОВІДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ: ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ.....	42
<i>Смирнов І. Г., Михайленко Т. І.</i> РЕСТОРАННА ЛОГІСТИКА ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЯК СКЛАДНИК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	45
<i>Сорокіна Г. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОСАЙТІВ ЛУГАНЩИНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	52
<i>Топчієв О. Г., Яворська В. В.</i> СТАДІЇ ФОРМУВАННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЇ.....	56
<i>Трегубенко О. М.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ-ГЕОГРАФІВ.....	62
<i>Слоньова Т. І., Мельник І. Г.</i> ЛУГАНЩИНА: 75 РОКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	66

ІІ. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Белоусова Н. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЗБИРАННЯ, ЗБЕРЕГАННЯ, УТИЛІЗАЦІЯ ТА ВИДАЛЕННЯ.....	75
<i>Гречишкін В. І.</i> ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН РІЧКИ АЙДАР НА ТЕРИТОРІЇ.....	

НОВОАЙДАРСЬКОГО РАЙОНУ	82
<i>Дернов В. С.</i> СЛІДИ ПІДВОДНИХ ЗСУВІВ СЕРЕД ВІДКЛАДІВ СЕРЕДНЬОГО КАРБОНУ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДОНБАСУ ТА ЇХ НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ.....	86
<i>Кандауров В. В.</i> ІСТОРІЯ АНТРОПОГЕННОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ГЕОКОМПЛЕКСІВ ДОНЕЦЬКОГО КРЯЖУ В МЕЖАХ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД ПОЧАТКУ ЗАСЕЛЕННЯ ДО XVII СТОРІЧЧЯ.....	90
<i>Кисельова О. О.</i> СТРУКТУРА ЯРУЖНОЇ МЕРЕЖІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	93
<i>Коджабашиян А. С.</i> ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВИНИКНЕННЯ ГІДРОНІМІВ ЛУГАНЩИНИ.....	97
<i>Синявер Е. Е.</i> ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ УГЛЕВОДОРОДОВ С МАЛЫМ ДЕБИТОМ В АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ КРЫМ	102
<i>Сопов Д. С.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЛУГАНЩИНИ.....	106
<i>Удовиченко Н. И., Братишко А. В.</i> О НОВЫХ РЕЗУЛЬТАТАХ ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	110

III. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Вавринів Л. А.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХВОРЮВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ ТА ІНШІ СОЦІАЛЬНІ ХВОРОБИ.....	116
<i>Василевська Я. В.</i> ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	122
<i>Вірченко П. А.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ ЛОКАЛЬНОГО РІВНЯ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРЕМІННА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	128
<i>Гаман Н. О.</i> КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ВАНТАЖНИХ ЛОГІСТИЧНИХ ПОТОКІВ В УКРАЇНІ ЯК ЗАПОРУКА ІНТЕГРАЦІЇ В ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ ЄВРОПИ.....	134
<i>Гусєва Н. В.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ.....	139
<i>Гусєва Н. В., Литвин І. В.</i> ПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	146
<i>Дудкіна Г. Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ	

РЕЖИМОМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ).....	155
<i>Дудкіна Г. Є., Севостьянова С. О.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	160
<i>Заячук М. Д.</i> КЛАСТЕРИ – ЦЕНТРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	165
<i>Ігнатенко Є. В.</i> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ (МТК) В УКРАЇН.....	169
<i>Кисельов Ю. О.</i> ПРОБЛЕМА „СОФІЙНОСТІ” В НАУЦІ ТА ЇЇ ГЕОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПРОСТОРОВИЙ ВИМІР.....	174
<i>Куделіна С. Б.</i> ДЕМОГРАФО-ЕКІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНОЇ ЗОНИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	181
<i>Кулешова Г. О., Ключко Л. В., Сегіда К. Ю., Панкратьєва В. В.</i> СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	187
<i>Лижник Я. С., Слащук А. М.</i> АГРОПРОМИСЛОВІ КЛАСТЕРИ, ЯК НОВА ФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	192
<i>Майстер А.А.</i> ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ „ТЕРИТОРІЯ” ЯК ОБ’ЄКТУ ГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ.....	195
<i>Мальчикова Д. С.</i> ЗАХІДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ І СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНІВ.....	199
<i>Мартинова В.А.</i> РЕЛІГІЙНО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	204
<i>Мельник І. Г., Мороз А. М.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАТЕВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	209
<i>Мельник С. В., Гаєвська Н. С.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ.....	215
<i>Нефедова Н.Є.</i> МОРСЬКІ ПОРТИ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ЧОРНОМОРСЬКОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ЗОНИ.....	222
<i>Пестушко В. Ю.</i> СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	230
<i>Пилипенко І. О.</i> АНАЛІЗ ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕОПРОСТОРУ МЕТОДОМ ЗІПФА-МЕДВЕДКОВА.....	234
<i>Слоньова Т. І., Балтік О. Ю.</i> МАРКІВЩИНА: ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ	

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ТА ГОСПОДАРСТВА.....	239
<i>Слоньова Т. І., Горбунова Н.К.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СВЕРДЛОВСЬКОГО РЕГІОНУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	247
<i>Худіковська В. А.</i> ВПЛИВ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	255
<i>Шевченко М. Г.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ.....	259
<i>Яворська В. В., Заблатовська Н. В.</i> ПРЕДМЕТНА І МЕТОДОЛОГІЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	266

IV. ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА

<i>Дзюбенко О. В.</i> ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ „ЕКОГЕОГРАФІЯ” ДЛЯ ФАХІВЦІВ-ГЕОГРАФІВ.....	273
<i>Ештокин А. Н.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРА ДЛЯ ПЕРЕСЧЕТА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ПРЯМОУГОЛЬНЫХ КООРДИНАТ.....	275
<i>Жерлицин С. О.</i> ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УЧНІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	281
<i>Нємець Л. М., Сєгіда К. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ».....	287
<i>Роман С. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ РЕГІОНАЛЬНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ ХІМІЧНОЇ ОСВІТИ.....	293
<i>Сисак О. М.</i> ВИКОРИСТАННЯ КРАСЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА ГЕОГРАФІЇ.....	298
<i>Чикіна Ю. Ю.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ КОМП'ЮТЕРНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ НАБУТИХ ЗНАТЬ ТА ВМІНЬ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ГЕОГРАФІЇ.....	301
<i>Шарай К. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ НАПРЯМІВ, ЗМІСТУ ТА ФОРМ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ НА КАФЕДРІ ГЕОГРАФІЇ ЛНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	305

ЛУГАНЩИНА: 75 РОКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Луганська область, як самостійна адміністративно-територіальна одиниця на карті України, за сім з половиною десятиліть свого існування пройшла досить значний та змістовний шлях розвитку, зробивши вагомий внесок у формування та функціонування господарського комплексу всієї країни. Володіючи периферійним, на крайньому сході країни, географічним положенням, Луганщина, водночас, має значну протяжність кордону з Російською Федерацією на сході і південному сході (майже 750 км), межує з економічно найбільш розвиненими Донецькою та Харківською областями, поєднана прямим залізничним, автомобільним транспортним сполученням (відстань трохи більше 800 км) зі столицею, обласними центрами Лівобережжя України, із Центральною Росією, Північним Кавказом та Поволжям. Територію Луганської області в північній її частині перетинає магістральний газопровід, що прямує з Оренбургу (Російська Федерація) до західного кордону України. Через сусідню Донецьку область Луганщина має вихід до Азовського моря. Відстань від Луганська до порту Маріуполь становить усього 276 км.

Переваги географічного положення Луганщини до цього часу використані далеко не повністю. Так, державний кордон України, що співпадає з межами Луганської області, поки що слугує здебільшого економічним бар'єром, аніж „коридором” зростання інтенсивності міждержавних зв'язків. За умов прагматичної та конструктивної оцінки геополітичних реалій з боку України й Росії, через територію Луганщини могли б пройти важливі транспортні трансконтинентальні коридори із центральної, західної України та західноєвропейських держав до Російської Федерації, інших країн Центральної та Східної Азії (так званий, „шовковий шлях”). Луганський аеропорт міг би стати важливим транспортним центром повітряних ліній азійського напрямку. Луганщина має гарні географічні передумови для створення зон вільної торгівлі, формування транскордонних міждержавних та міжобласних (регіональних) територіально-виробничих комплексів (наприклад, у районі м. Свердловськ (Україна) – м. Кам'янськ-Шахтинський (Росія), смт Мілове (Україна) – смт. Чертково (Росія). Реальним каталізатором цих процесів сьогодні стає функціонування Єврорегіону „Донбас”, рішення про створення якого було прийняте в 29 жовтня 2010 р. [1].

У порівнянні з іншими регіонами України територія Луганщини є „молодою” зоною формування суцільного розселення та господарського освоєння. Створення господарського комплексу відбувалося тут перш за все

за рахунок природних ресурсів краю. Селян, які першими заселили так зване Дике поле, сюди приваблювали вільні родючі землі. За часів Російської імперії, коли почався інтенсивний розвиток капіталістичних виробничих відносин, на території сучасної Луганської області розпочинається видобуток кам'яного вугілля, яке знаходить широке застосування в металургії, на залізничному транспорті, а згодом – і в інших галузях. Найбільш значимим чинником бурхливого економічного розвитку території сучасної Луганської області стає саме інтенсивне освоєння Донецького кам'яновугільного басейну та створення чорної металургії на півдні Росії. У кінці XIX – на початку XX ст. сюди починає надходити іноземний капітал, за участю якого створюються промислові новобудови (наприклад, паровозобудівний завод німецького підприємця Густава Гартмана в Луганську, Донецький содовий завод у Лисичанську, вальцеровний завод у селищі Шмідта (сучасне м. Лутугине). Саме за цих часів найбільшими в Росії темпами зростало населення краю [2].

Наступним етапом у розвитку Луганщини стають 20-30 роки XX ст., коли після революційних подій та громадської війни відбулося відновлення господарства. Черговий поштовх для бурхливого економічного зростання краю дала нова хвиля вже соціалістичної індустріалізації. Зростають потужності старих підприємств, створюються нові промислові заводи та фабрики, стають до ладу нові шахти. Саме з метою підвищення ефективності управління вугільною промисловістю згідно Указу Президії Верховної ради СРСР 3 червня 1938 р. зі складу Сталінської (Донецької) області було виділено Луганську область (у 1970-1990 роках вона мала назву Ворошиловградська). До складу новоутвореної області увійшли 4 міста та 28 адміністративних районів. За переписом населення 1939 р. чисельність мешканців Луганської області становила 1837,0 тис. осіб, у тому числі 1209,2 тис. осіб (65,8%) міського та 627,8 тис. осіб (34,2%) сільського населення. У жовтні 1939 р. мережа міських поселень значно розширилася, оскільки до категорії міст було віднесено ще 15 населених пункти.

Наприкінці 30-х років на території Луганської області працювало 128 шахт, які забезпечували 45% видобутку вугілля Донбасу, близько 400 заводів і фабрик, 1060 колгоспів, 99 радгоспів, 49 машинно-тракторних станцій. Було створено потужну соціальну мережу. Так, наприклад, на Луганщині нараховувалося 125 лікарняних закладів, розрахованих на 8,2 тис. ліжок, працювали 977 лікарів усіх спеціальностей, 5339 осіб середнього медичного персоналу. У 1168 школах навчалися 344,3 тис. учнів, у 5 вищих навчальних закладах 5900 студентів, у технікумах – 7300 учнів [2, с. 107].

Після завершення німецько-фашистської окупації Луганщина за короткий термін відновлює і нарощує свій промисловий потенціал. Наприклад, уже в 1997 р. промисловість області виробляла в 2,5 рази більше продукції, ніж у передвоєнному 1940 р. [3, с. 13]. Господарський комплекс Луганщини досяг ще більш високого рівня в 60-80 роки XX ст. Будівництво електростанції в місті Щастя зміцнило енергетичний потенціал області. У місті-новобудові Северодонецьку було створено потужний центр хімічної

промисловості. Індустріальний комплекс розширився за рахунок введення в дію нових підприємств легкої та харчової промисловості в багатьох містах області, нафтопереробного заводу в Лисичанську (на той час найпотужнішого в Європі), потужностей з виробництва картону в місті Рубіжне. Максимального рівня розвитку досягає вугільна промисловість. У південній частині області було збудовано нові потужні шахти. Щорічний видобуток вугілля перевищив 70 млн. тон. У порівнянні з 1940 р. випуск промислової продукції збільшився в 1960 р. у 6,9 рази, а в 1985 р. – у 12,3 рази [3, с. 13].

У другій половині ХХ ст. важливим фактором економічного зростання Луганщини стає ще один важливий ресурс – трудовий. В регіоні формується потужний загін науково-технічного персоналу високої кваліфікації, інтелігенції, без чого розвиток усіх галузей – і виробничої, і невиробничої сфер був би неможливий. Отже, у другій половині ХХ ст. на Луганщині було сформовано потужний господарський комплекс з високо розвиненою промисловістю, багатогалузевим сільським господарством, сучасним транспортом, значною за масштабами та структурою соціальною сферою. Обличчям області в республіканському поділі праці стала спеціалізація на вугільній, металургійній, машинобудівній та хімічній галузях промисловості. Так, наприклад, у 1980 р. у колишньому Радянському Союзі на долю Луганщини приходилося 1,1% населення, 11% видобутку кам'яного вугілля, 8,2% виробництва магістральних тепловозів, близько 3,0% випуску сталі та прокату, 6% соди кальцинованої, 5,9% азотних мінеральних добрив, 2,3% вантажних залізничних вагонів, 7,7% скла віконного, 2,8% взуття шкіряного, 3,5% виробництва соняшнику.[5, с. 245–149, с. 243–245]. Ще більш вагомою була частка Луганської області в господарстві України. Зосереджуючи 5,6% населення, у тому числі 7,7% міського, Луганщина виробляла 34,1% кам'яного вугілля, 100% магістральних тепловозів, 36,0% сталі та 34,9% прокату, 22,5% соди кальцинованої, 26,3% азотних мінеральних добрив, 5,7% вантажних залізничних вагонів, 100% електродвигунів врубових, 48,7% скла віконного, 11,7% взуття шкіряного, 8,3% ковбасних виробів, 7,7% соняшнику [6, с. 7–10, 132–133, 172–178, 275].

Останнє десятиріччя ХХ ст. стало для соціально-економічного комплексу Луганщини важким випробуванням. Господарство, що мало високий рівень виробничої спеціалізації і було орієнтоване на забезпечення потреб всієї великої країни, залишилося без традиційних ринків сировини та ринків збуту продукції. Перериваються зв'язки з кооперування між промисловими підприємствами. Це, а також загальний кризовий стан економіки держави, призвели до значного падіння в першій половині 90-х років обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва. Найбільших втрат серед галузей господарства зазнали машинобудування та металообробка, енергетика, промисловість будівельних матеріалів і легка промисловість, тваринництво. Так, наприклад, у середині 90-х років обсяги виробництва вугілля, чорних металів, коксу, сталевих труб знизилися до післявоєнного рівня. Тільки в кінці 90-х років падіння обсягів промислового

та сільського господарського виробництв призупиняються, а з початком XXI ст. починається деяке поживлення господарської діяльності.

Луганщина сьогодні – це 4,4% території України (таку ж площу мають Донецька та Вінницька області) та 5,0% її населення. Станом на 1 січня 2013 р. наявне населення становило 2256,6 тис. осіб. У порівнянні з 1989 р. воно зменшилося на 21,2%. Валовий регіональний продукт у фактичних цінах у 2010 р. склав 4,2% від загальнонаціонального. У той же час Луганщина забезпечує 7,3% обсягу реалізованої в Україні промислової продукції і посідає за цим показником третє місце після Донецької та Дніпропетровської областей [7, с. 14, 19]. Останнє обумовлює дещо більший у порівнянні з іншими областями рівень локалізації експорту товарів та послуг на Луганщині (6,9 млн. дол. США, або 8,4 % загальноукраїнського обсягу). Зазначимо, що в Полтавській області (вона наступна у рейтингу регіонів за обсягами експорту) цей показник у два рази менший, ніж на Луганщині. За питомою вагою імпорту Луганщина посідає тільки десяте місце в Україні (2,0 %). На жаль, і за обсягом інвестицій в основний капітал (у фактичних цінах) Луганщині належить лише 8-е місце серед регіонів України, їх частка становить лише 2,9% від загальнонаціональних [7, с. 14].

Луганщина залишається однією з найбільш урбанізованих територій України. Питома вага міського населення на 1 січня 2013 р. становила 86,8%. У межах області розташовані 37 міст (третє місце після Донецької та Львівської областей), у тому числі 14 мають обласне підпорядкування. За чисельністю селищ міського типу (109) область посідає друге після Донецької області місце в Україні. Характерним є те, що в Харківській області (вона третя за кількістю селищ міського типу) таких поселень майже у два рази менше. Ще однією яскравою рисою розселення населення є наявність значної кількості агломераційних утворень. А от за кількістю сіл (782) Луганщина знаходиться лише на 21-му місці в Україні. Недостатній (для забезпечення балансу системи розселення) розвиток сільської поселенської мережі обумовлений усією попередньою історією господарського розвитку регіону та недостатньою увагою регіональної влади до проблем села в наш час.

Зменшення чисельності населення останніх десятиліть було в першу чергу обумовлене характером його природного руху. Зниження народжуваності, що розпочалося з кінця 80-х років минулого століття, припинилося тільки в 2005 р. в останніми роками вона має тенденцію до зростання. Смертність, яка в 2005 р. досягла рівня 18,3‰, залишається майже незмінно високою. У 2012 р. показник природного приросту з розрахунку на 1000 осіб (- 6,4‰) значно покращився порівняно з 2000 р. (-11,4‰). Тим не менш, інтенсивність природного скорочення населення області залишається вдвічі більшою за загальнонаціональний показник (-3,1‰). Отже, незважаючи на деяке поліпшення упродовж останніх років на Луганщині зберігається напружена демографічна ситуація, яка, у свою чергу, обумовлює й низку соціально-демографічних проблем, однією з яких є зміни у віковій структурі – старіння населення.

Демографічні процеси та специфічні умови праці у вугільній та металургійній промисловості обумовили значне число пенсіонерів, у т. ч. пільгових, у розрахунку на 1000 осіб. Протягом усього періоду з 1996 р. і до 2012 р. цей показник був вищим, ніж у цілому по Україні, і становив понад 300 осіб. Станом на 1 січня 2012 р. Луганщина за ним (331 особа) посідала четверте місце після Чернігівської, Черкаської та Київської областей, хоча в 1996 р. вона була другою (318) після „найстарішої” за середнім віком населення Чернігівської області (360) [7, с. 81].

Загальне зменшення населення області відбувалося не лише внаслідок природного руху населення, а й за рахунок міграційних процесів. Так, у середині 90-х років ХХ ст. коефіцієнт міграційного скорочення в Луганській області становив -5,8‰, при середньому в Україні -2,6‰. Гірша, ніж у Луганській області, ситуація спостерігалася лише в Херсонській області (-6,9‰). Упродовж наступних років міграційні втрати дедалі зменшувалися, але і сьогодні область втрачає населення за рахунок значного від’ємного сальдо зовнішньої міграції. У 2011 р. в Луганській області воно становило -1,2‰ (або мінус 2659 осіб) при середньому для України +0,4‰. Гіршим показник був лише в Рівненській (-1,5‰) та у Кіровоградській областях (-1,4‰) [7, с. 73–74].

Основними реальним ресурсами для подальшого економічного розвитку регіону залишаються корисні копалини, чорноземні ґрунти та численні трудові ресурси. Найбільшим сировинним багатством Луганщини було і залишається кам'яне вугілля. На території області розвідано 461 родовище (44,8% від усіх в Україні), з яких 209 розробляються. Тут також знаходяться 50% родовищ руд срібла та 34,4% германію. Луганщина має поклади гірничо-хімічної сировини. Це родовища карбонатної сировини для виробництва соди (25,0%) та мінеральних фарб (9,1%). Надра області містять достатньо широкий спектр родовищ будівельних корисних копалин. Це крейда будівельна (18,8% запасів України), сировина крем'яна (28,6%), пісок для пісочниць локомотивів (12,5%), сировина керамзитова (7,3%), глина тугоплавка (13,6%), камінь будівельний (5,0%), глина для вогнетривів (3,9%) та ін. [7, с. 40–41].

Аграрний сектор Луганщини за масштабами виробничої діяльності поступається промисловості, проте відіграє дуже важливу економічну соціальну (у т. ч. демографічну) роль. У другій половині ХХ ст. на території області було сформовано досить потужний агропромисловий комплекс з численними колективними та державними господарствами, які на той час були основними суб'єктами господарювання. На початок 90-х років виробничу сільськогосподарську діяльність здійснювали 167 колгоспів, 147 радгоспів та 95 міжгосподарських об'єднань. У 70-80-ті роки значно зростає матеріально-технічне забезпечення сільського господарства, зміцнюється соціально-побутова сфера, будуються нові виробничі потужності, вводяться нові культурні, побутові та інфраструктурні об'єкти, формується чітка виробнича спеціалізація в сільському господарстві.

У 90-і роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст. у результаті політичного та економічного реформування суспільства відбулися значні зміни в структурі

товаровиробників сільськогосподарської продукції. Значно зросла питома вага господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції. Зміна форм власності призвела до появи таких суб'єктів господарювання, як фермери. Значні площі сільськогосподарських угідь перейшли у власність громадян. Так, у 2011 р. сільськогосподарську діяльність у Луганській області здійснювали: 1898 підприємств, з них 233 (16,5%) господарські товариства, 159 (7,9%) – приватні підприємства, 14 (0,6%) – виробничі кооперативи, 1409 (74,2 %) – фермерські господарства, 8 (0,4%) – державні підприємства та 75 (4,0%) – підприємства інших форм господарювання. [8, с. 95].

Сільськогосподарські угіддя на Луганщині становлять майже 72,0% загальної земельної площі області, з яких під ріллею зайнято 67,0%, а під пасовищами 24,3%. Понад половини сільгоспугідь (54,0%) належить громадянам, а більше третини (36,0%) – сільськогосподарським підприємствам, з яких 34,2% – недержавні. Майже десята частина сільськогосподарських угідь перебуває в користуванні інших суб'єктів господарювання [8, с. 102].

Упродовж тридцяти останніх років посівні площі під сільськогосподарськими культурами в області помітно скоротилися (в 1,5 рази). У структурі посівів стабільно переважають зернові культури (52,1%), з яких майже дві третини припадає на озиму пшеницю. На другому місці за посівними площами знаходяться технічні культури (37,1%), серед яких монополістом є соняшник (98,9%). За останні три десятки років його посіви збільшилися в 2,5 рази [8, с. 104].

У 2011 р. за вартістю продукції сільського господарства Луганщині належало двадцяте місце в рейтингу регіонів. Її питома вага становила 2,7% (у 1990 р. – 3,4%). Валовий збір зернових культур у порівнянні з 1990 р. зменшився в 1,5 рази і становив у 2011 р. 2,2% від загальноукраїнського (у 1990 р. 3,7%) [9, с. 140, 160].

Особливістю регіону є значна нестабільність щорічних урожаїв, на що великий вплив мають конкретні погодні умови кожного року. За валовим збором соняшника Луганська область посідає сьоме місце в Україні. За останні роки він збільшився в 2,6 рази. „Внесок” Луганської області у виробництво цієї культури становить 6,7%, що дещо менше, ніж у 1990 р. (8,5%), завдяки зростанню виробництва в інших областях (наприклад, Херсонській) [9, с. 140, 162].

Порівняно з рослинництвом, набагато більших структурних та динамічних змін зазнало тваринництво області. На його частку зараз припадає всього 29,8% вартості сільськогосподарської продукції, тоді як у 1990 р. ця частка становила 53,1% [8, с.95]. За останні два десятиліття значно зменшилося поголів'я сільськогосподарських тварин. Так, великої рогатої худоби стало менше у 7,6 рази, у тому числі корів – у 5,0 разів, свиней – у 5,5 рази, овець і кіз у 4,0 рази. Абсолютні показники поголів'я усіх видів тварин менші, ніж у 1950 році [8, с. 119]. Така динаміка негативно позначилась і на обсягах виробництва продукції тваринництва. Так, виробництво м'яса у забійній вазі у порівнянні з 1990 р. скоротилось у 3,5 рази, молока в 3,2 рази.

Ще скромнішою стала частка Луганщини в загальнореспубліканському виробництві м'яса (зменшилась з 3,8% до 2,2%), та молока (з 3,6% до 2,5%). Позитивною є лише динаміка виробництва яєць (збільшення в 1,3 рази), що становить 4,8% від виробництва в Україні [9, с. 178–179].

Формування потужного господарського комплексу на території Луганської області сприяло створенню розгалуженої та багатогалузевої транспортної системи. Потреби області обслуговують 1092,4 км залізниць та 5884,6 км автошляхів загального користування, у т. ч. 5834,6 км – це дороги з твердим покриттям. Територією області проходить магістральний газопровід „Союз”, продуктопровід, електромережі високої напруги. Повітряні сполучення здійснюються через Луганський аеропорт. Обсяги перевезень вантажів залізничним та автомобільним транспортом однакові (по 26,3 млн. т). У структурі перевезень вантажів залізничним транспортом 48,0% становить вугілля, 17,0% – нафта і нафтопродукти, 15,0% – чорні метали. У перевезеннях пасажирів переважає автомобільний транспорт (55,0 %) [8, с. 166, 168].

Створення багатогалузевого територіально-виробничого комплексу обумовило формування на Луганщині масштабного соціального комплексу, що поєднує заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальної та фінансової сфери, торгівлі тощо.

Семидесятип'ятирічний шлях соціально-економічного розвитку Луганщини – це не лише досягнення та перемоги, а й проблеми, які є не вирішеними до цього часу. Серед них найбільш актуальними та гострими для регіону слід назвати, на нашу думку, такі: технологічна та технічна відсталість промислових підприємств, що дістались області в спадок від радянського періоду, серед яких більшість не здатна функціонувати на ринкових засадах; посилення сировинного характеру економіки, що, без сумніву, є кроком назад; надмірна залежність господарства від енергоносіїв, що в умовах постійного зростання цін на паливо ставить під загрозу існування крупних підприємств важкої промисловості. Ще більш болючими є соціальні проблеми: невизначене майбуття численних колишніх шахтарських поселень та їх мешканців; демографічне неблагополуччя (все ще високі темпи депопуляції, деформація вікової структури, міграційний вплив населення); посилення соціальної нерівності та бідність населення; неефективне використання значного трудового потенціалу. Залишаються гострими екологічні проблеми, серед яких особливе місце посідає тема хижацького освоєння надр через несанкціонований видобуток вугілля та інших корисних копалин.

На розв'язання багатьох із цих проблем уже сьогодні націлені різноманітні заходи і проекти. Так, з метою зміцнення енергетичного потенціалу регіону та використання альтернативних джерел енергії вже розпочато реалізацію проекту створення вітрового парку в Лутугинському та Краснодонському районах. Успішно відбувається модернізація Алчевського металургійного комбінату, де нещодавно став до ладу новий киснево-конверторний цех. Підписано спільно з польською стороною угоду про створення на території Лутугинського району агроміста, де будуть

функціонувати підприємства з переробки сільськогосподарської сировини. У Новоайдарському та Станично-Луганському районах приступили до використання сучасних технологій вирощування полуниці. Розвивається транскордонне співробітництво чотирьох областей – Луганської, Донецької, Ростовської, Воронежської. Реалізація багатьох напрямів співпраці в рамках діяльності Єврорегіону „Донбас” дозволить (за умов політичної стабільності та збереження партнерських відносин між Україною та Російською Федерацією) активізувати соціально-економічний розвиток периферійних районів. Одними з найважливіших у плані транскордонного співробітництва, на думку громадськості, є проекти розбудови транспортно-логістичної інфраструктури, розвитку агропромислового комплексу, екологічного оздоровлення басейну річки Сіверський Донець.

Отже, на наступному етапі соціально-економічного розвитку в господарському комплексі Луганщини будуть відбуватися суттєві зміни, що дозволить їй вийти на новий, ще вищий рівень розвитку. Адже „світанком України” Луганську область називають не лише через її географічне положення на сході країни. Саме з цієї землі розпочинався колись потужний промисловий розвиток України. І хоча у багатьох сучасних наукових суспільно-географічних публікаціях Луганська область розглядається як один із старопромислових регіонів з ознаками депресивності, все ж слід наголосити, що навіть за такої ситуації на Луганщині все активніше дають про себе знати і певні трансформаційні процеси, й інноваційні зрушення, і пошуки альтернатив і нетрадиційних шляхів виходу з кризи.

На нашу думку, весь попередній економічний розвиток Луганщини повинен стати прикладом для майбутніх досягнень і плацдармом для подальшого розвитку і розквіту цього краю.

Література

Офіційний сайт Луганської обласної державної адміністрації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.loga.gov.ua/> 2. **История** городов и сел Украинской ССР. Ворошиловградская область. – Киев : Главная редакция Украинской советской энциклопедии. – 1976. – 728 с. 3. **Маркова А. В.** История создания Луганской области / А. В. Маркова // Стан і проблеми природного та соціально-економічного середовища регіонів України : Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Луганської області (Луганськ, 20-22 трав., 2003 р.). – Луганськ : Луганський державний педагогічний ун-т, 2003. – С. 107. 4. **Луганська** область за 50 лет : сб. стат. мат. – Донецьк : Статистика, 1967. – 65 с. 5. **Народное** хозяйство СССР в 1980 году : стат. ежегодник. – М : Статистика, 1981. – 583 с. 6. **Народне** господарство Української РСР у 1980 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1981. – 540 с. 7. **Регіони України 2012** : стат. зб. – Част. 1. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 310 с. 8. **Статистичний** щорічник Луганської області за 2011 рік. – Луганськ : Головне управління статистики в Луганській області, 2012. – 493 с. 9. **Статистичний** щорічник України за 2011 рік. – К. : Державна служба статистики України, ТОВ „Август Трейд”, 2012. – 559 с.

Пилипенко І. О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с. 11. **Підгрушний Г. П.** Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія / Г. П. Підгрушний. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с. 12. **Родоман Б. Б.** География, районирование, картоиды: Сб. трудов / Борис Родоман. – Смоленск: Ойкумена, 2007. – 368 с. 13. **Сен-Жюльен Г.** Полицентризм и градиент "центр-периферия" в зоне влияния Парижа / Г. Сен-Жюльен / Крупные города и вызовы глобализации [Под ред. В.А. Колосова и Д. Эккерта]. – Смоленск, 2003. – С. 139-152. 14. **Топчієв О. Г.** Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: навч.-метод. посібник / О. Г. Топчієв, Т. М. Безверхнюк, З. В. Тітенко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с. 15. **Lozyns'kyi R.** The Modern State of Geographical Studies on the Problems of Peripherality [Електронний ресурс] / Roman Lozyns'kyi // Regional Barometer, No 1 (27) 2012. – режим доступу до джерела: http://br.wszia.edu.pl/zeszyty/pdfs/br27_lozynskyi.pdf 16. **Raagmaa G.** Centre-periphery model explaining the regional development of the informational and transitional society [Електронний ресурс] / Garri Raagmaa // 43rd Congress of the European regional science association (Jyväskylä, Finland, August 27-30, 2003). – Режим доступу до джерела: <http://www.jyu.fi/ersa2003/cdrom/papers/503.pdf>

УДК [911.3:(314+33)] (477.61)

*Т. І. Слоньова, к. геогр. н.,
доц.*

*О. Ю. Балтік, маг. географії
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

МАРКІВЩИНА: ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ТА ГОСПОДАРСТВА

Всебічне вивчення рідного краю завжди було актуальним завданням шкільного географічного краєзнавства. Адже знання про нього формують у юнаків та дівчат не лише любов до своєї малої батьківщини, повагу до людей краю, а і бажання у майбутньому жити тут та працювати.

Комплексна суспільно-географічна характеристика територіальних одиниць різних ієрархічних рівнів завжди була невід'ємною частиною суспільно-географічних досліджень. Майже всі області України мають суспільно-географічні нариси населення і господарства, але на Луганщині такого видання, на жаль, поки не існує. Короткі загальні характеристики окремих територіально-адміністративних одиниць Луганщини наведені у тритомній Українській географічній енциклопедії, яку було видано впродовж 1989-1993 років [1, с. 268-269]. Ще раніше вийшла друком значна за обсягом колективна монографія «Луганська область» із серії «Історія міст і сіл України» [2, с. 325-328]. Але у цій роботі більш детально розглядаються історичні, а не географічні аспекти розвитку окремих територій. Отже, саме недостатня кількість наукових географічних публікацій, присвячених регіонам Луганщини, обумовила вибір теми та актуальність нашого дослідження.

Суспільно-географічне вивчення навіть такої невеликої за площею території, як адміністративний район, має не лише наукове, виховне і пізнавальне значення, а і певну практичну користь, адже у програмі загальноосвітніх шкіл у курсі економічної географії України, як правило, розглядається і територія власної області. Тому практична значимість